

Invenčnosť vzťahu slavistický areál, axiológia a literárna veda

Zo série vedeckých prác či syntéz, v ktorých sa v posledných dvoch desaťročiach výrazne presadzujú omladené bádateľsko-generačné tímy, pribúdajú výpravy do európskeho slavistického výskumu a do jeho živého európskeho areálu, v ktorom dominuje návrat prevažne do materiálové, no už jestvujúceho výkladu na vymedzený kultúrny či etnický problému. A tak sa prirodzene častejšie ponúkajú vo výstupe referenčné návraty, obmena „nového čítania starých dokumentov“, a tie sú odvíjané od geografických, geopolitických, dejinno-spoločenských a užšie chápaných vývinových procesov a smerujú až po javové prejavy etnického, kultúrneho, emancipačného, nazeracieho alebo „vzťahového“ dosahu v slavistickom spoločenstve. Rozpätie materiálového podložia a schopnosť jeho aktualizovaného zosúladenia so spoločenských pohybov sa dostáva do veľkoryso rozvtoreného kontextu sledovaného spoločenskými vedami, zvlášť literárnou vedou a obzvlášť po trajektórii od Ruska cez strednú Európu a Balkán s odklonom do Škandinávie, čo sa stalo realitou v publikácii štúdií **Európske areály a metodologie (Rusko, strední Evropa, Balkán a Skandinávie)**, ktorú pripravili *Ivo Pospíšil* a *Josef Šaur* a vydali ju v Brne v roku 2011 pod egidou „*Centra filologicko-areálových štúdií při Ústavu slavistiky Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v rámci projektu Další vzdělávání úředníků v odboru filologicko-areálových štúdií*“.

Termín areál vo svojej sémantickej a operačnej členitosti ponúkol príležitosť na dvojakú problematiku. Jednak je to tá, ktorá sústredila do seba prenikanie monohoznačného ruského prvku do národných kultúrnych spoločenstiev a presadila sa v názve publikácie, a jednak tá, ktorá sa dostala do roly jej partnera a zastupujú ju výstupy z výskumu projektovaného na osi *Belehrad – Brno*, a to najmä preto, lebo sú venované súčasnej slavistike, jej praxi, poňatej ako „*nová témata, metody a problémy*“.

Umenovedné, spoločensko-dejinné, politologické okružie faktu i javu Rusko, jeho slovanská dejinne filtrovaná dostredivosť a nazeracia odstredvosť znova reflektovaná vo vývinových väzbách v európskej kultúre, má svoju dávnu i hlboko vkorenenú tradíciu, udržiavanú axiológiu v slovanskom „svete“ nielen sprítomňovaním diferencovane prijatej a realizovanej koncepcie slovanskej vzájomnosti, azda aj preto má znova rozpornú tradovanú i novovznikajúcu povest' budovanú práve na ohlasoch objektívne jestvujúcich i kultúrne mýtovotvorne udržiavaných hodnôt „veľkého“ Ruska spred storočí, a to všetko v zovretom pojme Rusko. Spoločne pojem, obsah a „pamäť“ si ponechávajú a kultivujú si aj rolu inšpirácie na obnovované návraty a prítomnosťou „žité“ iniciované komparácie medzi Ruskom, slovanským kontextom a „svetom“ neslovanským.

Časové vymedzenie javu Rusko v spoločenských vedách a v umenovede má svoje zákonitosti, ktoré sa nemusia, čo sa aj nie raz invenčne stáva, vždy zosúladiť s jeho tradičným, politologickým, kulturologickým chápaním. Metodológia literárnej histórie, ktorá dokáže materiál komparovať nielen v hodnotovej vertikále, ale aj v časovej, no predovšetkým dynamizujúcej sa horizontálne, umožnila „rusistický blok“ príspevkov podporiť zámerom, ktorým sa ukázal ako užitočná svorka pre viacero spoločenských procesov. Najskôr vlastne ako „*Problém Ruska a jeho světového významu*“ sledovaný vo vývinových i personálnych presahoch kedysi a dnes v českom, slovenskom a československom previazaní na dostupné a funkčné zistenia literárnej vedy, na čo sa podujal v panoramaticky rekonštruovanom výklade **Ivo Pospíšil** (*Problém Ruska a Evropy na českém, slovenském a československém pozadí*).¹ Najskôr ujasňuje vývinový vzťah slavistického a českého prostredia k „faktu“ Rusko v osobnostne reflektovanom koncepte T. G. Masaryka (Rusko a Evropa), potom do názorových konfrontácií doťahuje spôsoby, akými sa česká spoločenská veda s Masarykom vyrovnáva aj prostredníctvom jeho zmýšľania o Rusku. Interpretáciu pozornosť si vyslúžili hodnoty, ktoré európsky politika a filozof v raných rokoch 20. storočia zvýrazňoval ako vklad do dobovej a univerzálnej axiológie i do individuálnej schopností ľudského a humanistického reflektovania „skutočností“, ktoré Rusko znamenalo, vnášalo, rozrušovalo v európskej dobovej hodnotovej „praxi“. Od filozofického vyrovnávania sa s tradíciou a dobovou realitou Ruska a rusofilstva v českej spoločenskej vede sa v panoramaticky koncipovanom výklade venuje pozornosť českým slavistom 20. storočia pracujúcim v rusistike, ale aktuálne a podnetne sa aj na podloží ich výskumu a nazerania na problém uvažuje, ba viac, sa kontextovo aktualizuje Ľudovít Štúr a jeho polemický spis *Slovanstvo a svet budúcnosti*. „*Parádní Jiráskovou edicí je první originální vydání známého Štúrova spisu*“,² pritom jeho slovenský preklad je známy až v roku 1993. Ivo Pospíšil sa časovo i axiologicky účinne sústredil z lite-

¹ Ivo Pospíšil: *Problém Ruska a Evropy na českém, slovenském a československém pozadí*, s. 7–20.

² Ivo Pospíšil: c. d., s. 15.

Invenčnosť vzťahu slavistický areál, axiológia a literárna veda

rárnohistorického odstupu k revízií a objasneniu názorov na pôvodnosť i „slavistický“ presah, či dosah tohto Štúrovho spisu za hranice 19. storočia, akokoľvek sa postoj k ideám textu Slovenstvo a svet budúcnosti bude modifikovať, či aktualizovať, vždy sa ako ozvena vráti potreba objasňovať politicky formovaný a kultúrne modifikovaný koncept slovanskej vzájomnosti a jeho prirodzené vývinové aktualizácie i deformácie v slovanskom i neslovanskom (európskom) svete aj našej „slavistickej“ súčasnosti.

Devätnáste storočie a jeho prelom do nasledujúceho storočia vhodne a metodicky inšpiratívne spracoval **Radomír Vlček** v príspevku *Ruský a český panslavizmus. Príspevek ke kulturním a politickým vztahům*.³ Aktuálnosť pojmov panslavizmus, panrusizmus a pangermanizmus v ich politických a kultúrnych koreláciách európskych dejín si treba nanovo objasňovať aj sprítomňovať práve pre ich presah i pôsobenie v areálových kontextoch a pre iniciácie, ktoré navodili, ale aj pre ohlasy, aké zanechali vo vedomí moderných európskych národov, a to sa autorovi príspevku skutočne vydarilo, pretože „*Ruský panslavizmus jako iluze o spojení Slovanů sice přežíval, nicméně již nebyl schopen se stát významnější ideologii alespoň ucelené skupiny. Nepřekročil hráz individuálních představ hledajících odlišnými způsoby v jednotě Slovanů východisko z problémů ruského světa. Jiskřička naděje mu sice zazářila na počátku 20. století, a zejména o několik let později v souvislosti s formováním novoslovanských vizí, záhy se však ukázalo, že novoslovanství není s panslavizmene identické, že novoslované chtějí ekonomicky a kulturne spolupracovat, nikoli se politicky sjednocovat a hledat nereálné zromantizované iluze*“.⁴

Kultúrna aj politická pamäť európskych národov v uplynulom storočí vniesla do osobného i spoločenského „dejepisu“ viaceré paradoxy navrstvujúce sa práve z nesúladu želania a jeho naplnenia, čím uchovalo latentnú senzibilitu na stret ideí panslavistov a „novoslovanov“ ako tenziu prežívajúcu na ilúziách o zovretom slovanskom spoločenstve.

Do aktuálnych, predovšetkým politických a dejinne či medziliterárne aktualizovaných areálových súvislostí ruských mocenských presahov do geopolitických i etnických dejov na európskom⁵ i neeurópskom „kontinente“ a v novoslovanských kultúrnych procesoch⁶ ponúkajú sondy do južnoslovanských najmodernejších

³ Radomír Vlček: *Ruský a český panslavizmus. Príspevek ke kulturním a politickým vztahům*, s. 21–31.

⁴ Radomír Vlček: c. d., s. 30–31.

⁵ Václav Štěpán: *Ruská velmocenská politika na Balkáně v 90. letech 20. století*. Príspevek ke zkoumání slovanských areálů na příkladu rusko-srbských politických vztahů, s. 101–112

⁶ Michaela Soleiman Pour Hashemi spracovala *Poznámky k rusko-perzskému areálu*, s. 129–135 a urobila tak „z pozice perzské na príkladu básníka Háfeze, z pozice ruskej na príkladu Sergeje Jesenina“, s. 129.

dejín, ktoré otriasli v základoch tým, čo si humanizované spoločenstvá spájajú s obsahmi slovanských konceptov, aby rozpornosť všeobecného našla svoje naplnenie v kultúrnom a tvorivom dialógu osobností prekračujúcich národné literatúry.

Kladenie otázok nadnárodného obsahu a zdôvodňovanie univerzálneho posolania umenia posilnili aj v tomto zborníku, dáva predpokladať pri jeho odborných presahoch potrebu rozširovania areálového štúdia, prostredníctvom ktorého sa jednotlivosť dostáva do univerzálnych presahov a ponúka objasnenie i zdôvodnenia procesov, ktoré sa javili ako nekontextové alebo iba parciálne a na ne ostáva nové storočie v európskom priestore viac ako žičlivé.

Tak rozsiahly a navrstvený problém, aký ponúka ruská prítomnosť a prítomnosť Ruska v európskom areáli sa stretla s užitočnými a rozširujúcimi i upresňujúcimi zisteniami doteraz vytvorení profil problému či osobnosti o pohľady detailného až portrétového uchopenia konkrétnej osobnosti, a to raz ako objektu štúdia a výkladu jeho vzťahu, skúsenosti s Ruskom,⁷ inokedy ako priesečníka na objasnenie pôsobenia a následkov prijímania a rozvíjania ruských inšpirácií⁸ v národnom spoločenstve, navyše je zastúpený aj literárnovedne rekonštrukčne zorganizovaný návrat k osobnosti slovanského presahu, Ľudovíta Štúra, prostredníctvom literárnohistoricky spracovanej časti jeho písomnej „pozostalosti“, a to tak, že si odborná verejnosť pripomenie cenný odkaz uložený do heuristického výskumu Jozefa Ambruša a obnoví si väzby i kontakty slovenských romantikov s ruskou spoločnosťou v predminulom storočí.⁹ Dôvetkom profilových záberov do detailu v národných a ruských kontaktoch sa ukázala lingvistická sonda podnetne vedená až, či od kultúrny, ktorá sa stala genézou aj ideálom pre vznikajúce a formujúce sa európske národné a kultúrne spoločenstvá, a to preto, lebo zasiahla aj jazykové podložie národných jazykov a otvorila vstup do modifikujúceho sa nadnárodného komunikačného prostredia¹⁰ pre moderné národné spoločenstva.

Deväťdesiate roky minulého storočia v európskych národných literárnych vedách sa vrátili „k bodu istoty“, ktorý podstatne tvaroval i overil obsah i kvalitu pojmu moderný národ, národná kultúra práve pre odlišnosť, ktorú so sebou prinášal

⁷ Miluše Juříčková: *Sigrid Undsetová v Rusku*, s. 33–38. Markéta Nejkalová: *Nepřítel Mike Waltari*, s. 37–43. Danuta Šimonik: *Meždu idealom a dejstvitelnoščju*, s. 51–57. Martin Humpál: *Knut Hamsun a Rusko*, s. 95–100. Marián Kamnečik: *Rusofilské tendencie mešianistickej tvorby Sama Bohdana Hroboňa*, s. 113–128. Eva Malenová: *Astrid Lindbergová – česká a ruská recepcie díla*, s. 175–181.

⁸ Josef Dohnal: *Moderna jako výraz hodnotové diverzifikace*, s. 45–50. Roman Mnich: *Ideja Rossiji v koncepcii Dmitrija Čiževskogo*, s. 59–70.

⁹ Zuzana Vargová: *Ľudovít Štúr a Izmail Ivanovič Sreznevskij*, s. 71–78.

¹⁰ Stislav Žaža: *Antické jazyky a jejich odkaz v kulturním areálu ruském a stredoevropském*, s. 79–85. Hana Vaňková: *Otázka normanismu a goticismu v historiografickém díle Petra Petreia*, s. 147–156.

Invenčnosť vzťahu slavistický areál, axiológia a literárna veda

romantizmus žitý v jeho politických obsahoch a literárny romantizmus tvarujúci dostredivé hodnoty každého národného spoločenstva, to práve ony ustálili tak jeho entitu i autochtónnosť na kultúrnej mape „reálneho“ európskeho areálu. Literárny romantizmus ostáva javom s navrstvujúcim, preto latentne podnetným a otvoreným priestorom na nový alebo obnovovaný výskum formou sond do jedinečnosti národného, generačného či autorského konceptu vyrovnávania sa s „romantickým“ v noetike, poetike a estetike národných literárnych romantizmov.¹¹

Blok v zborníku venovaný areálovému štúdiu a pomenovaný *Bělehrad – Brno: Slavistika: nová témata, metody a problémy* ponúka príspevky, ktoré sa odvíjajú z osobné podnetu autora, a tak je prirodzené, že prevažujú viaceré záujmom, sústredenosťou a faktom na širšie súvislosti slavistiky, preto sa viac „pýtajú“, ako „informujú“ a preto ich prepájajú prístupy odvodované od metodiky, pedagogiky, prekladateľskej problematiky, nechýbajú ani informačné prierezy a iniciačné výzvy do budúcnosti pri osvojovaní si slavistiky v jej zložitosti, teda vo vzťahu k „tradičnej“ slavistike, o ktorej sa uvažuje ako o vede v kríze,¹² k jej štúdiu i obsahu kultúrneho a poznávacieho uplatnenia v odlišných slavistických ustanovizniach kontinentu.

Osobité poslanie v bloku Bělehrad – Brno má do súhrnu komponovaný príspevok¹³ na metodologicky nejednoznačný, preto latentne otvorený kauzálny vzťah histórie, historiografie, literárnej vedy premietaný do stratégie autora v konkrétnom umeleckom texte, ktoré po história „siahne“. Motivácia výberu látky, téomy, postavy, spôsob narácie, ale aj metodologické kontakty historiografie a literárnej vedy pri jave dejiny prenáša do výkladu tohto zámeru podstatná „znaky“ z poetológie, filozofie, sociológie, psychológie pri obsiahnutí stratégie autora a stratégie jeho textu vo vzťahu k neliterárnej skutočnosti. Pojmy história, historizmus, kategórie utvárané z verifikovateľného a fiktívneho podložia látky a témy, ale aj ideológie textu, ponúkajú v literárnej vede nie tak nezvyčajné názory, ktoré rázne odmietnu druhovú a žánrovú autonómnosť, ak nie hneď formálne jestvovanie transformácie látky a tematiky z dejín a nedávnej minulosti do druhej a žánrov formy umeleckého výrazu s dominanciou histórie v tematike.

Skutočnosť, že sa odborná slavistická verejnosť zoznami, ale predovšetkým bude ďalej pracovať so zisteniami z problémovo, metodicky a argumentačne

¹¹ Alina Štýrová sleduje problém žánrových a estetickéj jedinečnosti, ktoré naznačujú odlišnosť v ruskom a západoeurópskom romantizme, s. 87–94. Autorského cestopisu z 15. a 18. storočia v role záznamníka o čase, priestore a dejoch, ale aj ako významného priestoru na meditatívnej a vyhranene duchovnej misie, ale aj ako formovanie autorskej poetiky a estetiky koncentrovanej do výpovede o autentickom zážitku, čo rieši Danuša Kšicová: *Náboženská mise poutníků do Svaté země Martin Kabátník (1491–1492) a Ioann Lukjanov (1701–1703)*, s. 132–145.

¹² V tejto súvislosti sú zaujímavé nazerania Iva Pospíšila.

¹³ Josef Šaur: *Historie a její vztah k literární vědě v historické perspektivě*, s. 299–304.

tak členitým a podnetným obsahom ponúkaných príspevkov zborníka však prináša závažné poznanie: dá sa predpokladať, že sa situácia „tradičnej“ literárnej vedy mení, ak v ničom inom nie, tento autorský kolektív jasne odpovedá na invektívu, či literárna história tvorivo vo svojom predmete a metodológii žije, je „generačne“ trpená a odmietaná mladými literárnymi vedcami, alebo krajný postoj naznačuje, že v postmodernom výskume zanikla. Odpoveď podporenú vertikálnym prenikaním do materiálu a zámerom vytvárať predpoklady na javové syntézy ako pracovné hypotézy na ďalšie štúdium. V tom spočíva ponuka a výzva súboru *Evropské areály a metodologie*, no a tá je skutočne výrečná a povzbudzujúca.